

Antropologia soziokulturalaren nondik-norakoak Hego Euskal Herrian: euskal kultura ikertzetik kultura-askotza ikertzerako bideak

(Circumstances of socio-cultural anthropology in the southern part of the Basque Country: from research on Basque culture to research on multiculturalism)

Fernández de Larinoa, Kepa
Euskal Herriko Unibertsitatea
Fac. de Filosofía y Ciencias de la Educación
Dpto. de Filosofía de los Valores y Antropología Social
Avda. de Tolosa, 70
20018 Donostia-San Sebastián

Gizarte zientzietan usadio izaten da azterlariak noizean eta behin batzartu eta diziplina bakoitzeko egoera zertan den elkarrekin eztabaidatzea. Zertarako batzartu eta elkarrekin solasean jartzea? Lehenengoz, aurretik egindako idazlanen balioa taxutzeko. Bigarrenez, artean egindako hutseneak non dauden markatzeko. Eta hirugarrenez, diziplinaren norabide berriak eta ikertze-premiak non diren erabakitzeke.

Giltza-Hitzak: Antropologiaren historia. Kulture-eremuak. Gizarte harremanak. Paradigma akademikoak.

En las ciencias sociales los investigadores acostumbra a reunirse de vez en cuando y debatir sobre la situación de cada disciplina. ¿Para qué reunirse y discutir entre nosotros? En primer lugar, para calibrar el valor de los trabajos realizados con anterioridad. En segundo lugar, para señalar las lagunas existentes hasta el momento. Y en tercer lugar, para discernir los nuevos rumbos de la disciplina y las necesidades de investigación.

Palabras Clave: Historia de la antropología. Modelos culturales. Relaciones sociales. Paradigmas académicos.

Les chercheurs en science sociales ont l'habitude de se réunir de temps en temps et de débattre sur la situation de chaque discipline. Pourquoi nous réunir et discuter entre nous? Premièrement, pour mesurer la valeur des travaux réalisés à l'avance. Deuxièmement, pour signaler les lacunes qui existent jusqu'à maintenant. Et troisièmement, pour discerner les nouvelles directions de la discipline et les besoins de recherche.

Mots Clés: Histoire de l'anthropologie. Modèles culturels. Relations sociales. Paradigmes académiques.

Gizarte zientzietan usadio izaten da azterlariak noizean eta behin batzartu eta diziplina bakoitzeko egoera zertan den elkarrekin eztabaidatzea. Zertarako batzartu eta elkarrekin solasean jartzea? Lehenengo, aurretik egindako idazlanen balioa taxutzeko. Bigarrenez, artean egindako hutseneak non dauden markatzeko. Eta hirugarrenez, diziplinaren norabide berriak eta ikertze-premiak non diren erabakitzeke. Euskal Herriko antropologi-ikerketen egoeraz idazle fragok ihardun du denboraldi ezberdinetan, besteak beste:

- Julio Caro Baroja, 1979, "Balance de 42 años". *Estado actual de los estudios vascos*, Eusko Ikaskuntza, Iñzaropena.
- Joxemiel de Barandiaran, 1984, "Antropología cultural en el País Vasco: investigación del equipamiento material y de las mentalidades", Cuadernos de Sección: antropología, etnografía, prehistoria, arqueología, 1. zenb., Eusko Ikaskuntza, Donostia.
- Ander Manterola, 1984, *Euskaldunak*, Etor, 5. liburukia, Ayerbe Argitaletxea, Donostia.
- Teresa del Valle, 1981, "Visión general de la antropología vasca". *Ethnica* nº17, Barcelona.
- Joxemartin Apalategi, 1981, "Introducción a la historia crítica de la producción oral vasca". *Ethnica* nº17, Barcelona.
 - 1981, "Pour une histoire critique et comparée de l'anthropologie basque: où en sommes-nous aujourd'hui". *Cuadernos de Etnografía y Etnología* nº2, Eusko Ikaskuntza, San Sebastián.
 - 1987, "Estado histórico actual de la antropología y de la etnografía en Euskal Herria". *Ohitura* nº5, Diputación Foral de Álava, Vitoria.
- Ángel Aguirre Baztán, 1986, "Etnografía y folclore en el País Vasco y Navarra". *La antropología cultural en España: un siglo de antropología*, PPU, Barcelona.
- Anton Erkoreka, 1988, *Euskal antropologoak, etnografoak eta etnologoak gaur*, Barandiaran Etnografía Bilduma, Aranburu, Donostia.
- Kepa Fdez. de Larinoa, 1991, "Euskal basemia ikasketa antropologikoetan" *Zientziarte*koa 5. zenb., San Sebastián.
- Ignacio Homobono, 1992, "Evolución y estado actual de la antropología social en el País Vasco". *Anales de la Fundación Jaquín Costa* nº2, Huesca.
- Juan Antonio Rubio-Ardanaz, 1996, "La antropología marítima vasca. Revisión de planteamientos, intereses teóricos y temas de

estudio". *Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, Museo Naval, San Sebastián.

- Kepa Fdez. de Larinoa, 1996, "El estado en la montaña: hacia una antropología de las políticas de reestructuración de la sociedad rural". *Intervención y diseños rurales: campesinos, bienestar social y antropología*, Kepa Fdez. de Larinoa (ed.), Pamiela, Pamplona.
- Joseba Zulaika, 1996, *Del cromañón al carnaval*, Erein, San Sebastián.
- Josetxu Martínez Montoya, 1999 "Estudios de antropología sobre el medio rural". *Inguruak* 25. zenbakia, Abendua, Euskal Soziologia Elkarte, Bilbo.

Arestiko artikuluek informazio ugari ematen dute honako gaiez:

- euskal antropologiaren bilakaeran izandako erreferentepuntu historikorik eraginkorrenez.
- azterlarien heziketa akademikoaz.
- azterlanen argudio eta ezaugarri orokorrez.
- azterlanak egiteko erabilitako metodologia eta oinari teorikoez.
- ikerketak bultzatu, lagundu edo babestu dituzten instituzio eta gune akademikoez.

Erreferente historikoak hauexek dira:

- 1918. urtean Eusko Ikaskuntza elkarte zientifiko-kulturala sortu, euskal kulturari buruz kongresu bat antolatu, eta antropologia-sail bat eratu zen.
- 1936-1939 urte-bitartean Espainan gerla bat gertatu zen.
- 1964. urtean Nafarroako Unibertsitateak euskal kulturari buruzko katedra bat jarri zuen.
- 1995. urtean Euskal Herriko Unibertsitateak zein Deustuko Unibertsitateak *antropología soziokulturalaren* lizenziatura ezari zuten beren titulazio akademikoetan.

Aipaturiko datek ikerketa-denboraldi bereziak markatu dituzte. Alegia:

- 1918-1936. Denboraldi honetan Eusko Ikaskuntzak ekarri zituen euskal kultura eta gizarteari buruz antropologiatik lehenengo aldiaren modu sistematikoz egindako ikerketak. Telesforo de Aranzadiren eta Joxemiel de Barandiaranen gidaritzapean garatu ziren lehenbiziko antropologi-ikerketak sistematiko haiek (Aguirre Baztán 1986). Hala ere, Eusko Ikaskuntza gauzatu baino lehen bazen euskal kulturari buruzko ikerlan antropologikorik (Apalategi 1981, 1982; Estornés Zubizarreta 1983).

- 1936-1960. Eusko Ikaskuntza desagertu zen. Halaber, Eusko Ikaskuntzari loturiko aldizkariak: *Anuario de Eusko Folklore* eta *Revista Internacional de Estudios Vascos*, hain zuzen ere. Gainera, azterlari batzu erbesterratu zirelako desegin ziren ikerketa-taldeak. Gerla zibilaren ondorioz, Hego Euskal Herriko antropologia bi testuingurutan garatu zen: Espainatik kanpokoan eta Espainaren barrukoan. Espainatik kanpo egindako ikerketa antropologikoa Joxemiel de Barandiaranek bultzatu zuen. Aldiz, Espainaren barrukoa Julio Caro Barojak, Resurrección María de Azkuek eta mendizaleen elkarte zenbaitetako arduradunek (Caro Baroja 1979; Goicoetxea Marcaida: 1997: 9-28). 1953. urtean Joxemiel de Barandiaran Hego Euskal Herria itzuli eta Aranzadi Natur Zientzien Elkartetik antropologi-ikerketen antolamenduari lotu zitzaion (Caro Baroja 1979; Aguirre Baztán 1986; Goicoetxea Marcaida: 1997).
- 1960. urtetik aurrera. Ikerketa antropologikoak bultzada handia hartu du. Esate baterako, 1964. urtean Joxemiel de Barandiaranek Nafarroako Unibertsitatean euskal kultura irakasteari hasi eta Etniker taldeak sortu zituen. Artean antropologo anglosaxonek interesa hartu zuten Hego Euskal Herriko kulturalan. 1978. urtean Eusko Ikaskuntza berriro osatu zen. Madrilera eta Bartzelonara Unibertsitateetan antropologiaren katedrak jarri ziren. Azkenik, Euskal Herriko Unibertsitatean zein Deustukoan badaude antropologiaren lizenziatura eta doktore-gradu akademikoak (Caro Baroja 1979; Aguirre Baztán 1986; Homobono 1992).

Arestian esandako denboraldietan ezaugarri bereziak daude:

- 1918-1936. Europan bezala Hego Euskal Herrian hasierako gogoeta antropologikoak ikersparru ugari batzen zituen: hala nola, naturzientziak, arkeologia, aurrehistoria, antropologia fisikoa, etnologia, folklorea eta etnografia (Caro Baroja 1979; Aguirre Baztán 1986).
- 1936-1960. Poliki-poliki ikerketa antropologikoaren atalak gero eta autonomia edo izakera propioa hartzen joan ziren. Honetaz, antropologia fisikoa, etnologia, folklorea eta antropologia soziala elkarrengandik aldentzen hasi ziren Europan. Euskal Herrian honako zientzia-lagunak tankerratu ziren: arkeologia eta historiaurrea; etnologia eta etnografia; folklorea; etnohistoria; eta antropologia soziala (Caro Baroja 1979; Aguirre Baztán 1986).
- 1960-2000. Jokaera batzu ikusten dira. Alde batetik, Joxemiel de Barandiaranen eta Etniker taldekideen 'etnia' eta 'etxea' nozioei loturiko ikerketa etnografikoa eta etnologikoa dago, non deskripzioa eta sailkapena nagusi baitira (Barandiaran, 1984; Manterola 1984; Aguirre Baztán 1986; Fdez. de Larrinoa 1996). Beste alde batetik, antropologia sozialaren eta kultu-

ralaren garapena dago (Llobera ed. 1975), nondik hego Euskal Herrian hiru ikerketa-moeta hegemoniko bilakatu baitira: euskal ideologia nazionalistaren ikerketa; emakumezkoen generoren ikerketa; eta portaera erritualen ikerketa (Fdez. de Larrinoa 1991; Homobono, 1992; Zulaika 1996).

Azterlariak direla-eta, hiru belaunaldi bereizten dira, izen esankorrenak hauxek direlarik:

- Telesforo de Aranzadi, Joxemiel de Barandiaran eta Julio Caro Baroja. XX. mendearen lehen erdiko ikerketak bideratu zituzten, eta haiek egindako azterketari *endoantropologia* deitu diote (Aguirre Baztán 1986).
- William Dougllass, Davydd Greengood eta Sandra Ott antropologoek antropologia soziala eta kulturalaren jokabideak ekarri zituzten Euskal Herria 1960. eta 1970. urteen hamarkadetan. Haiek egindako idazlanei *etnografías coloniales de corte inglés* (Aguirre Baztán 1986) eta *ciencias sociales de importación* (Homobono 1992) esan diete.
- Unibertsitatean ezarrita, Teresa del Valle, Jesús Azcona, Joseba Zulaika eta Joxemartin Apalategi antropologoek XX. mendearen azken urtehamarkadetakoko antropologo gazteagoen doktorego-azterketak eta tesiak gidatu dituzte. Antropologo haiek Euskal Herrian sortu dira, atzeriko unibertsitateetan ikasi dute antropologia soziala edo kulturala, eta Euskal Herriko Unibertsitateko Antropologia Lizenziaturan irakasle dira (Homobono 1992; Zulaika 1996).

Euskal Herriko antropologoek metodologia ezberdinak erabili dituzte beren miaketan:

- Joxemiel de Barandiaranek (eta Etniker taldekiek) metodologia gisa *itauntegia eta korrespontsalaren* ihardunbideari jarraiki zion (Barandiaran 1976; Barandiarán Irizar 1976; Manterola 1984)
- Antropologo anglofonoek B. Malinowski-ek ekarritako tokian tokiko ikerlan intensiboa egin zuten. Horri *parte hartze behatzaile* deritzote (Hammersley eta Atkinson 1994)
- Euskal Herriko antropologo soziokulturalen azken belaunaldian bi jokaera daude. Antropologo batzuk ez dute tokian tokiko lanik egiten. Beraz, beren interpretazioetarako, beste antropologo, etnografo, historialari eta folklorista batzuk bildutako datuetara jotzen dute. Beste zenbait antropologok, ordea, tokian tokiko ikerlana egiten dute. Hala ere, tokiko ikerlan hori ez da intensiboa izaten, extensiboa baino, zeren eta bestelako teknikak ere erabiltzen baitituzte (Díaz G. Viana 1997).

Euskal Herriko antropologoek gauza gehiagotan bereizten dira elkarrengandik. Esate baterako, gizartearekiko mantendu behar duten harremana

nolakoa behar den modu ezberdinez jakinarazi dute. Ondoko hiru eredu daude:

- antropologoa zientzialaria delako eredu dago. Alegia, antropologoak zientzia egiten du. Zentzu horretan, antropologoak *paradigma zientifikoak* (Khun 1962) osatzeko lanegiten du. Telesforo de Aranzadiren, Joxemiel de Barandiaranen eta lehenengo antropologo sozial anglofonoen ikerlanak kokatzen dira paradigma zientifikoaren ikuspegiaren barruan, hala nola Violet Alforden, William Douglass-en eta Sandra Ott-en ikerlanak. Zientzialaria 'objektibitate'aren bila dabil eta topatzen duen audientzia garaian garaiko komunitate zientifikoa da.
- antropologoa intelektuala delako eredu. Alegia, errealitate sozialaz eta kulturalaz gogoeta egiten du antropologoak, bereziki aginte politikoaz. Halaber, antropologoa pertsona komprometitua da, beraz mistifikazio eta botere ideologiko-politikoak analizatzen ditu. Intelektualak kultura ikeretzen du. Hala egitean, antropologoak uste du pertsonak gero eta libreagoak izateko baldintzak jartzen dituela. Juan de Aranzadi, Mikel Azurmendi, Jesus Azcona, Teresa del Valle eta besteren liburuak dira arestikoaren adibide, zeren euskal kulturaren aginte politiko-maskulinoa zein aginte politiko-nazionalista ikertu baitituzte. Intelektualak bilatu nahi duen audientzia gizartean eta komunitate politikoan dago (Stonor Saunders 2001, Zulaika 1999).
- antropologoa espertoa delako eredu. Alegia, antropologoa jakituma da, aholkuaren bila joaten zaion pertsona. Kudeatzailea. Antropologoa esperto den neurrian administrazioarako, edo enpresa publiko zein pribatuetarako, lanegiten du. Agian bere aholku-enpresa edo osatzen du. Eredu honetako antropologoak gestio-lana egiten du. Beraz, jakitunak bilatzen duen audientzia instituzio publiko eta pribatuetan dago. Halaber, mundu ekonomiko-enpresarialean (Throsby 2001).

Euskal Herriko gizartea ikertu duten antropologoek idazlanak frango dira. Hala ere, euskal kultura lau eredutan errepresentatzen dute, nagusiki:

- eredu kultural aurreko-indoeuropearra. Trikuharni, hilari, hizkuntza, errito magikoan eta kobazuloetako pinturretan oinarrituriko ikerketak denboraezaren kutsua ekarri dio euskal kulturari. Kultur-errepresentazio eredu honek euskaldunen etorkiaren mitoak gauzatu ditu. Honetaz, Euskal kultura Paleolitikoan sortu eta Neolikoan zehar garaturiko pentsamendu magiko bati dagokiola argudiatzen dutenek osatu dute eredu kultural aurreko-indoeuroparra. Eraberean, euskal kulturaren etorkiaren mitoak sortaraz eta hedatu dituzte. Besteak beste, eredu hau osatzen lagundu duten ikerketa adibide batzuetan hauek dira:
- Telesforo de Aranzadiren eta Joxemiel de Barandiaren ikerketa arkeologikoa (Barandiaran 1979a).

- antropologo eta folklorista eboluzionistek ikerturiko pentsamolde magikoa (Garmendia 1989).
- mitologiaren ikerketa (Barandiaran 1979b; Ortiz Osés eta Mayr 1980a; Ortiz Osés, Bormeman eta Mayr 1980b).
- euskararen ikerketa (Estornés Lasa 1975)
- dantza-eritoen ikerketa (Urbeltz 2000).
- euskal estetika eta espazioaren kognizioa (Oteiza 1965, 1983; Zulaika 1987).
- eredu kultural piriniarra. Etxearen eredu kulturalaren ikerketa da. Hots, lurraldearen ordenazio tradizioz edo preindustrialak. Normalki, mendiko bizimoduak, euskal kulturaren ahozko ezaugarriak zein ezaugarri erlijioso aurrekristauak edota elementu materialak ikertzen dituzten idazleek osatu dute eredu piriniarra. Eredu aurreko-indoeuropeararen eta eredu piriniarrean dabilzan ikerlariek Euskal Herriko kulturaren elementu etnikoak azpimarratu dituzte. *De facto*, eredu kultural piriniarra eredu kultural aurreko-indoeuropeararen jarraipena dela baieztatzen dute. Joxemiel de Barandiaren idazlanek ongi errepresentatzen dute delako eredu kulturala. Hala ere, 'etnozientzia' izenpean eredu horren bermoldaketa modernoa ikusten da egun. Horretara, euskal kultura 'etnizitatetik' baino, 'indigenismotik' ikertu dute (Martínez de Lizarduy 1998).
- eredu kultural greko-latinoa. Julio Caro Barojaren lanak dira eredu honen lekuko paregabeak. Euskal kulturaren eredu hau osatzen lagundu dutenek kulturaren historia dokumentatua arakatu dute. Orohar, eredu kultural grekolatinoa edo historikoa eredu kultural aurreko-indoeuropeararen eta piriniarrearen kritika da. Eredu grekolatinoa kultura idatziaren ikerketa da. Beraz, honako gaiak ikertzen dira: Erdi Aroko zein gaurko estatugintzatik tokian tokiko kulturei zein gizarteei datorkien gatazka-giroa; jende xumeen kulturaren eta jende handien kulturaren artekotasuna; kristautasunaren eta paganismoaren artekotasuna. Ikuspegi honetatik ikertuta, kultura dinamikoa edo bizkorra da; alegia: aldakorra, arbitrarioa. Gainera, garaian garaiko ideologietatik ez da libro.
- eredu kultural globala. Kultura mestizajea dela dion eredu da. Eredu honetan, Euskal Herriko kulturaz edo euskal kulturaz baino, kulturaz edo kulturez Euskal Herrian hitzegin behar da. Maila ezberdinetan ikusten da eredu hau. Lehenbizi, kultur-esperimentazioan. Adibidez, bertsolaritzaren, dantzaren eta trikitrixaren norabide berriek gero eta garrantzia handiago dute. Bigarrenez, kultur-errepresentazioetan. Partikularzki, formato komunikatibo informatiko berrietan, hala nola: CD-Rom-ak eta internet-sarea. Exenplu ona Eusko Ikaskuntzak azken urteotan egindako apostu informatiko-kulturala da. Azkengarrenez, euskal kulturaren sinbolo

ofizialetan ere antzematen da eredu kultural global hau. Esate baterako, Euskal Herria eta euskal kultura kanpoko jendearen aurrean errepresentatzeko ikur berriak hauek dira: alde batetik, trikuharri bat eta Bilboko Guggenheim Museoa elkarrekin agertuta; eta bestetik, baserriko kutxa bat eta Donostiako Kursaal eraikuntza elkarren ondoan azalduta. Beraz, eredu honetan badaude: hiriko bizimodu berriagoak; euskal emigranteen bizimoduak eta Euskal Herrira emigrante etorri diren jendeen erlijioak, portaerak eta mundubisioak; euskal kultura tradizionala jakinarazteko teknologia berriak; eta sortzaileen aldetik bertako eta kanpoko kulturen ezaugarriekin jolasteko eta espermentatzeko grina.

Arestian esan bezala, euskal kulturaren iker-tzaileek lau eredu kultural osatu dituzte. Baina, kultura gertatzen deneko harreman sozioekonomikoei kasu eginez gero, hiru gizarte moeta aurkitzen ditugu (Fdez. de Larinoa 1998). Honakoak:

- elkartrukean oinarrituriko gizarte harremanek Euskal Herrian sortaraziko portaerak eta pentsamoldeak (Douglass 1973; Ott 1982; Barandiaran 2000). Ikerketa-moeta hauek 'euskal gizarte tradizionala' osatu dute.
- merkatuzko ekonomian oinarrituriko gizarte harremanek sortutako portaerak eta pentsamoldeak. Ikuspegi honetatik egindako ikerketak basemiaren edo gizarte tradizionalaren porota azpimarratu du (Douglass 1977; Elxazarreta 1977; Greenwood 1976; Arpal 1979; Apaolaza 1981).
- kapitalismo berantiarrean oinarrituriko gizarte harremanek sorturiko portaerak eta pentsamoldeak. Ikuspegi honetatik egindako ikerketak oraingo gizarte-identitatearen beregituraketak, berformulazioak eta espermentazioak analizatzen ditu. Alegia, nortasun ekonomiko, sozial eta kultural berriak (Martínez Montoya 1999). Esate baterako:
- esparru ekonomikoan: Mauleón (1998); Murua (1988); Greenwood (1992); (Kasimir 1996).
- esparru eritualean: del Valle (1988); Martínez Montoya (1996); Fdez. de Larinoa (1997).
- esparru sozialean: Fdez. de Larinoa ed. (1996), (1998), (2000a), (2000b); *Zainak* (14., 15., 17., 18., 19., 20., 21. zenbakiak).

Aurreko informazioa kontutan harturik honako konkusiootara heltzen da:

- euskal antropologian gehienik landu den ingurugiro ekonomikoa mendiko bizimodua izan da; ondoren, arrantzale-bizimoduak; eta gutxien ikertua, portaera hiritarra.
- euskal antropologian gehienik landu diren eredu kulturalak aurreko-indoeuropearra, piriniarra eta grekolatinoa dira. Eredu kultural glo-

bala oraintsu ikertzen hasia denez gero, ia emaitzarik ez dago.

- euskal antropologian gehienik landu diren gizarte-ereduak elkartrukearena eta industrializazioarena izan dira. Ongi-izatezko estatuaren eta kapitalismo berantiarrearen gizarte-harremanak askosaz gutxiago daude miatuta.

Ondorioz euskal antropologian honako bi eronka daude:

- euskal kultura gizarte globalari dagokion bilakera kulturalaren barruan kokatu eta analizatu.
- euskal gizartea oraingo harreman ekonomiko transnazonaletan kokatu eta analizatu.

Hala eginez, ikusiko dugu Euskal Herrian, euskal kulturaz baino, munduko eskualde honetan bizi diren komunitate-jendeen kultura-askotzaz hitzeging behar dugula.

AIPATURIKO IDAZLANAK

AGUIRRE BAZTÁN, Ángel (1986), "Etnografía y folclore en el País Vasco y Navarra". *La antropología cultural en España: un siglo de antropología*, PPU, Barcelona.

APALATEGI, Joxemartin (1981), "Introducción a la historia crítica de la producción oral vasca". *Ethnica* nº17, Barcelona.

_____ (1981), "Pour une histoire critique et comparée de l'anthropologie basque: où en sommes-nous aujourd'hui". *Cuadernos de Antropología-Etnografía* nº2, Eusko Ikaskuntza, San Sebastián.

_____ (1987), "Estado histórico actual de la antropología y de la etnografía en Euskal Herria". *Ohitura* nº5, Diputación Foral de Álava, Vitoria.

APAOLAZA, Txemi (1981), "El basemitarra en la fábrica" *Ethnica* 17. zenbakia, Barcelona.

ARPAL, Jesús (1979), "Familia, caserío y sociedad rural: análisis del cambio en un caso guipuzcoano, Saioak: revista de estudios vascos 3. zenbakia, Bilbo.

BARANDIARAN, Joxemiel de (1976), *Guía para una encuesta etnográfica*, Diputación Foral de Álava, Gasteiz.

_____ (1979a), *El hombre prehistórico en el País Vasco*, Ediciones Vascas Argitaletxea, Donostia.

_____ (1979b), *Mitología Vasca*, Txertoa, Donostia.

_____ (1984), "Antropología cultural en el País Vasco: investigación del equipamiento material y de las mentalidades", *Cuadernos de Sección: antropología, etnografía, prehistoria, arqueología*, 1. zenb., Eusko Ikaskuntza, Donostia.

_____ (2000), *Bosquejo etnográfico de Sara*, Fundación Barandiarán, Eusko Ikaskuntza, Donostia.

BARANDIARÁN IRÍZAR, Luis de (1976), *José Miguel de Barandiarán: patriarca de la cultura vasca*, Caja de Ahorros Municipal de San Sebastián, Donostia.

- CARO BAROJA, Julio (1979), "Balance de 42 años". *Estado actual de los estudios vascos*, Eusko Ikaskuntza.
- DEL VALLE, Teresa (1981), "Visión general de la antropología vasca". *Ethnica* 17. zenbakia, Barcelona.
- _____ (1988), *Korrika, Rituales de la lengua en el espacio*, Anthropos, Barcelona.
- DÍAZ G. VIANA, Luis ed. (1997) *Cultura, tradición y cambio: una mirada sobre las miradas*, Aula Julio Caro Baroja, Fundación Navapalos, Madrid.
- DOUGLASS, William (1973), *Muerte en Muréлага*, Barral, Barcelona.
- _____ (1977), Oportunidad y éxodo rural en dos aldeas vascas: Etxalar y Muréлага, Auñamendi, Donostia.
- EIXEZARRETA, Miren (1977), *El caserío vasco*, Fundación C. Iturriaga y María de Dañobeitia, Bilbo.
- ERKOREKA, Anton (1988), *Euskal antropologoak, etnografoak eta etnologoak gaur*, Barandiaran Etnografía Bilduma, Aranburu, Donostia.
- ESTORNÉS LASA, Bernardo (1975), *Mundua Euskal Erriaren gogoan / El mundo en la mente popular vasca*, 2 liburuki, Auñamendi, Donostia.
- ESTORNÉS ZUBIZARRETA, Idoia (1983), *La Sociedad de Estudios Vasco - Eusko Ikaskuntza*, Eusko Ikaskuntza, Donostia.
- FDEZ. DE LARRINOA, Kepa (1991), "Euskal baserria ikasketak antropologikoetan" *Zientziartekoa* 5. zenb., Donostia.
- _____ ed. (1996), *Intervención y diseños rurales: campesinos, bienestar social y antropología*, Pamiela, Iruñea.
- _____ (1996), "El estado en la montaña: hacia una antropología de las políticas de restructuración de la sociedad rural". *Intervención y diseños rurales: campesinos, bienestar social y antropología*, Kepa Fdez. de Larinoa (ed.), Pamiela, Iruñea.
- _____ (1997) *Mujer, ritual y fiesta: género, antropología y teatro de carnaval en el valle de Soule*, Pamiela, Iruñea.
- _____ ed. (1998), *Sociedad rural, desarrollo y bienestar*, Kepa Fdez. de Larinoa ed., Pamiela, Iruñea.
- _____ (1998), "Introducción". *Sociedad rural, desarrollo y bienestar*, Kepa Fdez. de Larinoa ed., Pamiela, Iruñea.
- _____ ed. (2000a), *La cosecha pendiente: de la intervención económica a la infraestructura cultural y comunitaria en el medio rural*, Libros de la Catarata, Madrid.
- _____ ed. (2000b) *La administración de los paisajes*, Pamiela, Iruñea.
- GARMENDIA LARRAÑAGA, Juan (1989), *Pensamiento mágico vasco*, Baroja, San Sebastián.
- GOICOEIXEA MARCAIDA, Ángel (1997), *La Sociedad de Ciencias Aranzadi: medio siglo de trabajos, 1947-1997*, Sociedad de Ciencias Aranzadi, Donostia.
- GREENWOOD, Davydd (1998), *Hondarrabia: riqueza ingrata. Comercialización y colapso de la agricultura*, Euskal Herriko Unibertsitateko Argitalpen Zerbitzua, Bilbo.
- _____ (1992), "Labor-management systems and industrial redevelopment: lessons from the Fagor Cooperative Group of Mondragon". *Anthropology and the global factory: studies of the new industrialization in the late twentieth century*, Frances A Rothstein eta Michael L. Blim eds., Bergin & Garbey, New York.
- HAMMERSLEY, Martyn eta ATKINSON, Paul (1994), *Etnografía: métodos de investigación*, Paidós, Barcelona.
- HOMOBONO, Ignacio (1992), "Evolución y estado actual de la antropología social en el País Vasco". *Anales de la Fundación Jaquín Costa* nº2, Huesca.
- KASMIR, Sharryn (1996), *The myth of Mondragon: cooperatives, politics and working-class life in a Basque town*, State University of New York Press, New York.
- KHUN (1962), *La estructura de las revoluciones científicas*, F.C.E.
- LLOBERA, José Ramón ed. (1975), *La antropología como ciencia*, Ed. Anagrama, Barcelona.
- MANIEROLA, Ander (1984), *Euskaldunak*, Etor, 5. liburukia, Ayerbe Argitaletxea, Donostia.
- MARTÍNEZ DE LIZARDUY, (1998), *Euskal zibilizazioa*, Gaiak Argitaletxea.
- MARTÍNEZ MONTOYA, Josetxu (1996), *Pueblos, ritos y montañas: prácticas vecinales y religiosas en el tiempo y en el espacio de la comunidad rural (Valle de Arana, Álava, Euskal Herria)*, Desclée Brouwer, Bilbo.
- _____ (1999), "Estudios de antropología sobre el medio rural". *Inguruak* 25. zenbakia, Abendua, Euskal Soziologia Elkarte, Bilbo.
- MAULEÓN, José Ramón (1998), *Estrategias familiares y cambios productivos del caserío vasco*, Eusko Jaurlaritzako Argitalpen Zerbitzua, Gasteiz.
- MURUA, Juan Ramón (1988), "Las explotaciones agrarias modernas en el País Vasco", *Comunicaciones INIA, Serie Economía* 27. zenbakia, MAPA-INIA, Madrid.
- ORTIZ OSÉS, A. eta EK MAYR, (1980a), *El matriarcalismo vasco: reinterpretación de la cultura vasca*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo.
- ORTIZ OSÉS, A. E. BORNEMAN eta EK MAYR (1980b), *Antropología vasca: símbolos, mitos y arquetipos*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo.
- OTEIZA, Jorge de (1965), *Quousque tandem: ensayo de interpretación estética vasca, con breve diccionario crítico comparado del arte prehistórico y el arte actual*, Hordago, Donostia.
- _____ (1983), *Ejercicios espirituales en un túnel: en busca de nuestra identidad perdida*, Hordago, Donostia.
- OTT, Sandra (1982), *The circle of the mountains*, Oxford University Press, Oxford [Artzai komunitate bateko bizimoduak izenburuarekin Gaiak Argitaletxeak euskeratu du]
- RUBIO-ARDANAZ, Juan Antonio (1996), "La antropología marítima vasca. Revisión de planteamientos, intereses

teóricos y temas de estudio". *Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, Museo Naval, Donostia.

STONOR SAUNDERS, Frances (2001) *La CIA y la guerra fría cultural*, Ed. Debate, Madrid.

THROSBY, David (2001), *Economía y cultura*, Cambridge University Press, Madrid.

URBELIZ, Juan Antonio (2000), *Los bailes de espadas y sus símbolos: ciénagas, insectos y 'moros'*, Pamiela, Iruñea.

Zainak. Cuadernos de antropología y etnografía, 14. zenbakia, *Comunidades de montaña*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1997.

_____ 15. zenbakia, *Comunidades pesqueras*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1997.

_____ 17. zenbakia, *Montaña, sociedad y cultura*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1998.

_____ 18. zenbakia, *Religión y símbolos*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1999.

_____ 19. zenbakia, *Invitación a la antropología urbana*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 2000.

_____ 20. zenbakia, *Nutrición, alimentación y salud: confluencias antropológicas*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 2000.

_____ 21. zenbakia, *Arrantza eta Itsasoa Euskal Herrian*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 2002.

ZULAIKA, Joseba (1987), *Tratado estético-ritual vasco*, Primitiva Casa Baroja, Donostia.

_____ (1996), *Del cromañón al carnaval*, Erein, San Sebastián.

_____ (1999), *Enemigos: no hay enemigo*, Erein, San Sebastián.